

Život pod kůrou obrů aneb lesák rumělkový a topoly

Při pohledu na rudě zbarveného brouka z čeledi lesákovití (*Cucujidae*) nelze přehlédnout jeho extrémní plochost. Slovensky se tato čeleď jmenuje výstižně plocháčovité. Tento brouk a jeho larvy jsou dobře přizpůsobeni pro lezení v úzkých prostorech mezi borkou a dřevem. Rod *Cucujus* se vyskytuje na severní polokouli a v současné době zahrnuje 11 druhů, z nichž dva žijí v Evropě. Jeden z nich, lesák rumělkový (*Cucujus cinnaberinus*), je zařazen do směrnice 92/43 EHS jako evropsky významný druh, k jehož ochraně by měla pomáhat mj. soustava Natura 2000.

Lesák rumělkový je 11–15 mm dlouhý. Hlavu má kromě očí, tykadel a kusadel slabě leskle červenou a při pohledu svrchu tvoří přibližně trojúhelník. Kusadla jsou mohutná a připomínají kusadla xylofágů (dřevem se živících) tesaříků, tykadla jsou jedenáctičlanková, růžencovitá. Oči má velké, černé a za nimi jsou nápadně rozšířené spánky. Hrudí, která je poměrně dobrým rozlišovacím znakem čeledi, je svrchu sytě červená, na okrajích ozubená a nápadně oddělená od zadečku a hlavy, zespona převládá černá barva. Končetiny jsou černé, kráčívé s hnědavými chodidly. Černý zadeček shora kryjí sametově rudé krovky.

Zpravidla jantarově zbarvená larva lesáka rumělkového je plochá a nápadně článkovaná. Její hlava nese krátká tykadla, která mají po třech segmentech. Od podobných larev hojněji se vyskytujícího červenáčka ohnivého (*Pyrochroa coccinea*) a většiny jemu příbuzných druhů zůstává larva lesáka i po preparaci žlutě zbarvená, její tělní články jsou vždy širší než delší a po stranách zašpičatělé. Do-

brým rozlišovacím znakem jsou na předposledním (9.) zadečkovém článku tzv. urogomfy – silně sklerotizované výrůstky ve tvaru písmene V, po stranách s dalšími dvěma malými trnovitými výběžky (na rozdíl od červenáčků, kteří mají urogomfy spíše ve tvaru U a předposlední zadečkový článek výrazně delší). Urogomfy, stejně jako háčkovitě zakončené končetiny, slouží k pohybu pod borkou (kůrou). Oproti dospělcům má larva drobnější kusadla.

Vzhledem ke tvaru těla se larvy i dospělci lesáka rumělkového pod kůrou dobře pohybují. Jsou všežraví – využívají vhodné potravní nabídky prostředí, ve kterém se vyskytují. V trávicím traktu larev i dospělců byly nalezeny zbytky rostlinného, houbového i živočišného materiálu. Ve stresových situacích může docházet i ke kanibalismu. Vývoj larvy probíhá ve vlhkém černohnědě zbarveném detritu hniječím lýka pod borkou zejména odumírajících stojících, zlomených či padlých stromů a trvá zpravidla dva roky. Populace larev je početně různě velká v závislosti na kvalitě prostředí. Larvy se kuklí v druhé

polovině léta rovněž pod borkou v kukelní kolébce (podobné kolébkám tesaříků z rodu *Rhagium*), která je zřejmě chrání proti predátorům. Stadium kukly je velmi krátké.

Dospělí brouci se líhnou na přelomu srpna a září. Přezimují zpravidla v suchém prostředí pod kůrou starých odumírajících stromů. Největší aktivita dospělců nastává v době páření za teplých jarních dnů od poloviny dubna až do první poloviny května. Ojedinele je lze nalézt až do července.

Rozšíření

Jde o celosvětově ohroženého saproxylického brouka zařazeného na seznam IUCN – Světového svazu ochrany přírody v kategorii zranitelný. Z pohledu naší legislativy je to druh silně ohrožený a podle Červeného seznamu bezobratlých živočichů ČR druh ohrožený. Jak už bylo uvedeno, zároveň je zařazen na seznam celoevropsky chráněných druhů. Ač se do nedávné doby o jeho životě příliš nevědělo, právě v souvislosti se soustavou Natura 2000 se dostává do širšího odborného povědomí. V současné době je na území ČR již téměř stovka doložených lokalit výskytu lesáka rumělkového. To by mohlo napovídát o tom, že jde ve skutečnosti o poměrně rozšířený, i když skrytý žijící druh.

Historicky byl lesák rumělkový v Evropě rozšířen nesouvisle od centrálního Švédska až po jižní Itálii. Izolovaný výskyt byl zaznamenán i v severním Španělsku. V současné době se vyskytuje pouze po Slovinsko. Západní okraj areálu prochází Bavorskem. Východně zasahuje zřejmě jen do evropské části Ruska. Hlavní těžiště výskytu je pravděpodobně v současné době ve střední a východní Evropě (Česká republika, Slovensko, Maďarsko a jižní Polsko). Na území ČR byly informace o jeho výskytu dlouho nedostatečné. Byl považován za vzácný druh známý pouze z Beskyd, Bílých Karpat, Podolí a Šumavy. V současné době však existují další nálezy z dolního Poodří, povodí Bečvy, dolního Poohří, středního a zejména východního Polabí (obr. 6).

Jako hostitelské dřeviny lesáka rumělkového lze označit ty, na kterých byl zaznamenán výskyt jeho larev, tedy především topoly, ale také javory, jírovec maďal a duby. Dále uvádím dřeviny, na nichž byli zjištěni dospělci: topoly, vrby, jírovec, javory, borovice lesní, trnovník akát, jablono a duby. Jako další hostitelské dřeviny se uvádějí buk, jilm, jasan a třešeň, z jehličnatých dřevin také jedle bělokorá a smrk ztepilý. Druh dřeviny proto není s největší pravděpodobností pro vývoj brouka podstatný, nejdůležitějším faktorem je zřejmě stav podkorního substrátu.

Ve střední Evropě se lesák rumělkový vyskytuje nesouvisle. Primárně obýval polopřirozené nebo přirozené lesní porosty s dostatkem mrtvého dřeva. V nejzachovalějších lesích ho lze při troše štěstí nalézt s příbuzným lesákem *C. haematodes*. Ten se od lesáka rumělkového liší tvarem hrudního štítu a červenými kusadly. *Cucujus haematodes* je v ČR velmi vzácný. Stanovištěm se v Evropě váže na původní horské lesní porosty jedlobočin.

V nižších polohách se lesák rumělkový vyskytuje také v lesních porostech parko-

1

2

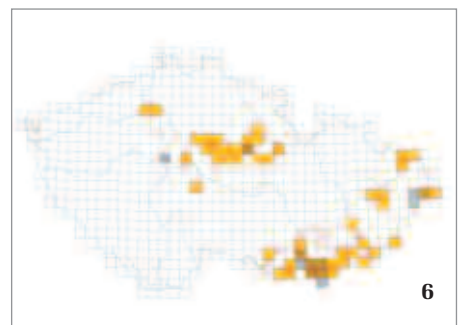
3

4

5

6

1 Párek lesáka rumělkového (*Cucujus cinnaberinus*). Foto V. Lemberk

2 Plodnice ohňovce topolového (*Phellinus populicola*) na odumřelém kmenu hybridního topolu kanadského (*Populus xcanadensis*)

3 Dobře patrný podíl černé a červené barvy, který je jedním z nejlepších znaků k odlišení dospělců rodu lesák (*Cucujus*)

4 U larev lesáka rumělkového se uvádí dvouletý vývoj, dobrým rozlišovacím znakem jsou na zadečku nesené nepohyblivé urogomfy ve tvaru písmene V.

Foto J. Vávra

5 Kukla lesáka rumělkového. Snímky J. Horáka, pokud není uvedeno jinak

6 Faunistická mapa rozšíření lesáka rumělkového na území ČR – šedě jsou označena místa historického výskytu, oranžově recentní nálezy. Orig. K. Chobot (AOPK ČR)

vého typu, jako jsou obory, příměstské lesy nebo zámecké parky. Dále ho lze nalézt v alejích a větrolamech. Zásadní je přítomnost starých odumírajících a odumřelých stromů se suchými a odlomenými větvemi nebo částí koruny a stojících, zlomených nebo padlých mrtvých stromů, které vytvářejí pro tento druh vhodné životní podmínky.

V současné době se lesák vyskytuje ve větších počtech na sekundárních stanovištích pod kůrou odumírajících a odumřelých hybridních topolů kanadských (*Populus xcanadensis*). Právě z topolů pochází většina mých současných nálezů na území ČR. Nejčastěji jsem ho nacházel na odumírajících stromech pocházejících z období intenzivních topolových výsadeb. (V období 3. pětiletky 1961–65 se teh-

dejší mocnáři rozhodli zavázat k výsadbě 20 milionů kusů rychle rostoucích dřevin. Vzhledem k množství šlo především o topoly a vrby, které se velmi dobře rozmnožují vegetativně. Aniž by tušili, vytvořili tak vynikající sekundární stanoviště pro lesáka rumělkového.)

Bionomie

Je pravděpodobné, že dospělý brouk, který je dobrý letec, nalétá na odumírající stromy. Jsou to např. korunové nebo kmenové zlomy napadené houbou, např. ohňovcem topolovým (*Phellinus populicola*, obr. 2). Zde samička klade pod kůru vajíčka. Larvy žijí po celou dobu svého vývoje pod borkou. Vzhledem k agresivitě houbového patogena topol poměrně rychle odumře a larva se může kuklit již v mrtvém stromě. Jak bylo uvedeno dříve, živí se rozličnou podkorní potravou.

Hypoteticky by o ekologii lesáka mohly napovědět organismy, které se vyskytovaly společně s tímto druhem v mnou studované oblasti (hybridní topoly podél toku řeky Loučné). Kromě již zmíněné houby ohňovce topolového, která je parazitem živých topolů, to byla např. další parazitická houba choroš šupinatý (*Polyporus squamosus*). Z brouků jsem zaznamenal poměrně vzácného, 7 mm velkého, tmavě modrého, kovově lesklého potměníka *Platydemia violaceum*. Ten je mycetofágní a vyskytuje se na teplejších místech, ze kterých se podél říčních toků šíří i do vyšších poloh. Jeho bionomie je málo známá. Šlo o jeden z prvních nálezů tohoto potměníka na území východních Čech. Dalšími brouky byli zimující mrchožrout černý (*Phosphuga atrata*), predátor měkkýšů, a dále střevličníci z rodu *Agonum*. Společ-

ně s larvami lesáka žily larvy již zmiňovaného červenáčka ohnivého a jemu příbuzných druhů. Často jsem v topolech nacházel závrty tesaříků, požerky krasců z rodu *Agrilus* a larvy dvoukřídlých (*Diptera*). Některé závrtové otvory odpovídaly broukům drtníkům (*Xyleborus*). Přítomni byli také plži závratky (*Clausilia*) či mnoho- nožky.

Problém ochrany lesáka rumělkového

Ač se to nemusí zdát, mohou být z pohledu ochrany lesáka rumělkového hlavním problémem dožívající topolové výsadby. Díky nim, a tedy i dostatku mrtvého dřeva, se populace lesáka vyskytují na některých lokalitách poměrně hojně. Jenže topoly se sázely v relativně krátkém časovém období, jsou krátkověké, nejsou již obnovovány a v současné době odumírají. To by v budoucnu mohl být pro další přežívání lesáka problém.

V současné době je ohrožen nevhodným způsobem lesního hospodaření, kdy dochází ke změnám původní dřevinné skladby (hlavně v lužních lesích), dále kácením starých poškozených stromů a zvláště pak odvozem padlého a ležícího dříví. Pro jeho vývoj je potřebné zanechat odumírající a mrtvé stromy na lokalitě (tzv. na stojato) alespoň po nějaký čas a podporovat výsadbu nových stromů. Zde by mohly připadat v úvahu výsadby topolu černého (*Populus nigra*), z naší krajiny již téměř vymizelého. Doufám, že tento článek přispěje k diskusi, lepšímu poznání a ochraně tohoto evropsky chráněného druhu brouka.

Príspevek vznikl s podporou grantu VGA ČZU a projektu Monitoring Pinus pumila v areálu přirozeného rozšíření.